

**Çevre, Şehircilik Ve İklim
Değişikliği Bakanlığı'nın
"Atık Toplayıcıları" Konulu
Genelgesi Hakkında Derin
Yoksulluk Ağı'nın Yorum Ve
Önerilerini İçeren Bilgi Notu**

EYLÜL 2022

DERİN
YOKSULLUK
AĞI

Derin Yoksulluk Ağı; Mart 2020'den bu yana yoksulluk koşullarında yaşayan 3000'in üzerinde haneye temel ihtiyaç desteği sağlamıştır. Ağustos 2022 itibariyle 703 haneye düzenli destek sağlarken; kamusal kaynaklara ve sivil toplum kaynaklarına erişim, hukuki destek, eğitime devamlılık alanlarında koruma ve güçlenme çalışmaları yürütmektedir.

2022 yılında düzenli takip ettiğimiz 280 hanenin temel gelir kaynağı katı atık toplayıcılığıdır. Bugüne kadar sürdürdüğümüz çalışmalar ve saha deneyimimiz, atık toplayıcılığı konusunda kişilerin haklarını koruyacak bir düzenlemenin önemini bize göstermiştir.

evre, şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 18.03.2022 tarihli "Atık Toplayıcıları" konulu genelgesi bu alanda bir düzenleme getirmekle birlikte atık kağıt toplayıcılığı ile geçimini sağlayan kişilerin haklarını korumakta yeterli olmayacağı ve yeni hak ihlallerine sebep olabileceği öngörülmektedir.

Bu bilgi notu, "Atık Toplayıcıları" konulu genelge hakkında uluslararası insan hakları hukuku ve Derin Yoksulluk Ağı'nın iletişimde olduğu kağıt toplayıcılığı ile geçimini sağlayan 8 kişi ile yapılan derinlemesine görüşmeler ve Derin Yoksulluk Ağının deneyimleri temel alınarak hazırlanmıştır.

- Görüşme yapılan ve geçimlerini katı atık toplayıcılığıyla sağlayan kişilerin genelgenin içeriğine dair bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Görüşülen kağıt işçilerinden biri haberlerden bilgi sahibi olduğu kadarıyla şöyle aktarıyor:

Düzenlemeyi tam olarak bilmiyoruz ama böyle bir söylenti var. Haberlerden izlediğimiz kadarıyla yani yeni bir düzenleme gelecekmiş. Belge mi vereceklermiş ne vereceklermiş... Onun gibi bir şey yani, fazla da bir bilgimiz yok. (Kağıt Toplayıcı A.)

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın yayımladığı 2022/6 sayılı Bakanlık Genelgesi'ne göre kağıt toplayıcılığı yapan kişilerin "Sıfır Atık Bilgi Sistemi" ile kayıt altına alınması ve çalışma şekillerinin düzenlenmesi söz konusudur. "Atık Toplayıcıları Genelgesi" adını taşıyan bu düzenlemeye göre:

- Hali hazırda atık toplayıcılığı yapan, 18 yaş ve üzeri vatandaşlar faaliyet yürüttükleri yerin belediyesine T.C. kimlik numarası ve iletişim bilgileriyle başvuracak.
- Yapılan başvurular içerisinde emniyet müdürlükleri ve jandarma komutanlıkları tarafından uygun bulunanların listesi ilgili belediyelere gönderilecek.

- Uygunluğun hangi şartlarla belirleneceğinin muğlak bırakılmış olması keyfi uygulamalara sebep olma riski taşımaktadır. Başvuru sahiplerinin değerlendirilmesinin emniyet müdürlükleri ve jandarma komutanlıkları tarafından yapılacak olması aynı zamanda kişilerin sicil kaydının inceleneceğini ve sicil kayıtları esas alınarak uygunluğun belirleneceğini düşündürmektedir. Bu uygulamanın hayata geçmesi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 8’de belirtilen “herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içeren çalışma” hakkını ihlal edecektir. Aynı zamanda, sicil kaydı baz alınarak yapılacak değerlendirme Anayasanın 10. Maddesi ve 6701 sayılı Kanunla belirlenen ayrımcılık yasağını ihlal etme riski taşımaktadır.
- Genelgeyle birlikte getirilen şartlarla birlikte halihazırda atık kağıt işçiliği ile geçimini sağlayan kişilerin geçim kaynaklarını kaybedecekleri öngörülmektedir. Ekonomik, sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Madde 11 “herkesin, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme” hakkını tanır.

Ayrıca İnsan Hakları Evrensel bildirgesi Madde 25; “Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.” der. Avrupa Sosyal Şartı Madde 30 kişilerin yoksulluktan korunma hakkını ve Madde 31 barınma hakkını tanıır. Kişilerin kâğıt toplayıcılığı gibi günlük ve güvencesiz işlerle geçimlerini sağlamaya çalışmak durumunda kalması kişilerin çalışma ve yeterli yaşama standartlarına erişim haklarının ihlal edildiğinin göstergesidir. Bu işlerle geçimlerini sağlamaya çalışanlara yönelik kısıtlayıcı uygulamalar kişilerin bu işleri yapmak zorunda kalmasına neden olan hak ihlallerini görmezden gelmekte, kişilerin yoksulluktan korunmasının aksine yoksulluğu derinleştirme riski taşımaktadır.

Görüşme yapılan katı atık işçileri kağıt toplayamazlarsa geçim kaynaklarını kaybedeceklerini ve alternatif bulmaktaki çaresizliğini aktarıyorlar:

*Şimdi normal bir iş için... Yaş belirli zaten bizim o yüzden kolay kolay kimse işe de almaz bizi zaten, öyle yaşayıp gidiyoruz işte. Zaten eşim astım hastası, hava makinesi kullanıyor. İki çocuk okula falan gidiyor işte. Geçen ev sahibiyle biraz tartıştık kira yüzünden, kiraları durmadan yükseltiyorlar. Yani zor durumdayız, çöpten bir parça ekmek bulup yiyorsak ona şükrediyoruz.
(Kağıt Toplayıcı A.)*

Affedersin biz bildik bileli bu işi yapıyoruz. Ben sadece değil, bizim anamız babamız da bu işleri yaptı. Bir geçim kaynağımız buydu. Şimdi ondan da olacağız. Şimdi hani zor geçiniyorduk ya şimdi hiç geçinemeyeceğiz. (Kağıt Toplayıcı M.)

Zorlanıyoruz, üç tane çocuk annesiyim benim çocuğumun zaten bir tanesi epilepsi hastası, konuşamıyor. Ben o üç taneyle arabamın önüne poşet takıyorum, geziyorum. Ama temiz var ama bez ama naylon... Yani günlük satıyoruz biz. Allah ne verdiyse buluyoruz, eşim de aynısı. Yani sabah 8'de kalkıyoruz gece 11'de eve geliyoruz. Eşimle birlikte çalışıyoruz. O çekçeğiyle geziyor ben bebek arabasıyla. Yani daha bir kötü oldu ya. Çiçek satmayın diyorlar, çiçek şeylerini kapatıyorlar. Anam dilenmek yasak, şunu yapmak yasak millet ne yiyip ne içecek o zaman. Devlet sadece kendini mi düşünüyor? Yani ben bir bez alıyorum bir süt alıyorum bir şunu alıyorum 260 lira. E geri ne kalıyor bana? (Kağıt Toplayıcı R.)

Ama Şimdi bu yürürlüğe girdiyse bu sefer hani hepten öleceğiz açlıktan. O zaman ne oluyor biliyor musun yanlış anlama da. Hani beni başka bir Őeylere teŐvik ediyor o zaman bu. Devletimden ben Őikayetçi değilim ama devlet bunu bana yapmak zorunda bırakacak beni en son. Öyle olacak. Ben bu sabıkalardan kurtulmak istiyordum, hani beni daha çok sabıkalı yapacak o zaman. Öyle Şimdi bu yürürlüğe girdiyse bizim bu sefer insanlar hiç ekmek yiyemeyecek. Bu sefer bir suça sürükleyecek onu. Alır kendini gider hırsızlık yapar, uğursuzluk yapar. Şimdi devlet bizi düşünmüş olsa bu Őeyi yürürlüğe sokmaması lazım. (Kağıt Toplayıcı M.)

- **Bunun yanında görüşülen kağıt toplayıcılarından bazıları, “çöpe gitmenin” yalnızca atık kağıt toplamak amacıyla değil; bazı ihtiyaçlarına erişmek amacıyla da olduğunu anlatıyor:**

Beni bir işe alsalar zaten ben bu mesleği yapmam ki. Zaten geçinemiyorum hani bu çekçekten anladın mı? Çocuklarımı bile geçindiremiyorum yani. Zor hani yine alıyorum bir tane iki tane ekmek hani bir şekilde. Yanlış anlama beni, ben çöpten domates biber falan alıyorum. Meyve sebzeleri falan çöpten alıp getiriyorum ben çoluğuma çocuğuma yediriyorum. Yoksa çekçek beni geçindirmiyor ki. Aldığım dediğim para zaten 25 50 lira, değişiyor yani, anladın mı? Bu yüzden de o ilçeleri de mecbur geziyorum ben yani. (Kağıt Toplayıcı M.)

Paramız yok pulumuz yok zaten bir kağıt oluyor bir olmuyor, bazen çöp atıyorlar bazen atmıyorlar. Bazen aç geliyoruz eve çöplerden yiyecek miyecek getiriyorum da çocuklara yediriyorum yani. (...) Bu işi yıllardan beri yapıyoruz, ufaklığımızdan beri bu işi yapıyoruz yani çöp. Çocuk eşyaları çıkıyor, yani geçiriyorum giydiriyorum çocuklara. Pijamaları yok ama çocukların. (Kağıt Toplayıcı E.)

- **İlgili ilçede atık toplama yetkisi yalnızca bu karta sahip vatandaşlarda olacak ve kayıtlı olunan ilçe dışında başka bir ilçede atık toplama yetkisi olmayacak.**
 - **Görüşülen atık kağıt işçilerinin çoğu birden çok ilçeden atık toplayarak ancak geçimlerini sağladıklarını aktarıyor:**

Ben her yerde, sabit bir şey değilim, ben her yerden topluyorum. Buradan şimdi ben Nişantepe'den bir başlıyorum ta Ataşehir'e kadar gidiyorum, Ümraniye'ye kadar gidiyorum, Sancaktepe'lere kadar gidiyorum kendi çekçeğimle. Burada ormanın içindeyiz biz, ta aşağı merkeze iniyorum, oralarda mecbur bir şey bulamadığım zaman açılıyorum gidiyorum ilçelere ben. Şimdi bu yürürlüğü girdiyse ben hiç... Bu sefer buradan dışarıya hiç çıkamayacağım. O zaman hiç evimi geçindiremeyeceğim ki ben bir şey toplayamayacağım. (Kağıt Toplayıcı M.)

- Kağıt toplama yetkisi sağlayan kartın dağıtımında ilçeler için kota belirlenip belirlenmeyeceği veya aynı hanede birden çok kişinin karta sahip olmasının mümkün olup olmayacağı belirsiz kalmaktadır. Bu belirsizlik uygulamada eşitsizliğe sebep olma riski taşımaktadır.

Atıkların izin verilmeyen kişiler tarafından toplanması, taşınması ve depolanması durumlarında “güvenliğin sağlanması için” Zabıta birimlerince müdahale edilecek, gerektiğinde İl/İlçe Emniyet Müdürlükleri ile İl/İlçe Jandarma Komutanları tarafından destek sağlanacak.

- Atıkların izin verilmeyen kişiler tarafından toplanmasının “güvenlik” bağlamında genelgede yer alması, “güvenliği sağlamak üzere” zabıta, İl/İlçe Emniyet Müdürlükleri ve İl/İlçe Jandarma Komutanlıklarına yetki verilmesi atık toplayıcılığını kriminalize eden bir tutumdur. Fakat, belirtildiği gibi, güvencesiz ve günlük çalışma yoksulluğun önlenememesinin bir sonucudur; yoksulluk koşullarında yaşayanlara yönelik cezalandırıcı politikalar yerine yoksulluğu önleyici politikalar geliştirilmelidir.

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 7'ye göre; “Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Aynı biçimde, suçun işlendiği sırada uygulanabilir olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Madde 7 üzerine yayınladığı araştırma raporunda “Ulusal mahkemeler tarafından herhangi bir keyfiliğin önlenmesi için suçlar ve cezalar hem erişilebilir hem de öngörülebilir olmalıdır.” denilmektedir. Bu bağlamda, zabıta, jandarma ve emniyet güçlerine verilen müdahale izni, cezalandırma için belirsiz ve keyfi bir zemin yaratmakta ve güvenlik güçlerinin, adli yargı olmadan ceza uygulamasının önünü açmaktadır.
- Görüşülen atık kağıt işçilerinden ikisi daha önce yaşadıkları zabıta müdahalesini anlatıyor:

Onlar bizim hem çekçeğimizi alıyor hem mallarımızı alıyor, bu gerçek bir şey. Yani bizi en çok zorlayan işimizi... Çalışıp alınımızın teriyle... Bile bile, çocuklarımız olduğu halde, mallarımıza el koyuyor. Hem çekçeğimize hem malımıza. Alma dedikçe... Bir daha gelmeyeceğiz diyoruz, o bilerek malları alıyor zabıta arabasına atıyor. (Kağıt toplayıcı R.)

Bir de bana ceza yazdılar abi şu şey tarafına gittim, bu Şile tarafında 520 milyon ceza yazmışlar bana ama ben onu da ödeyemem. Çöpe bakarken yasak masak öyle bir şey dediler bize, bir hafta önce. (Kağıt Toplayıcı Ç.)

- **Bağımsız Sıfır Atık Toplayıcısı Kartı, kart sahibi dışında başka kişiler tarafından kullanılamayacak, kullandıran ve kullananlar hakkında idari işlem yapılacaktır.**
- **Belediyeler tarafından başvurusu tamamlanan ilgili atık toplayıcısı, Sıfır Atık Bilgi Sistemi'ne kaydedilerek "Bağımsız Sıfır Atık Toplayıcısı Kartı" sahibi olabilecek. Bağımsız Sıfır Atık Toplayıcısı Kartı taşımakla yükümlü olacak. Belediye tarafından belirlenecek standartlardaki eldiven, iş kıyafetleri, atık toplama araçlarıyla çalışacak.**

- Genelge yetkililer tarafından atık toplayıcılarına mesleki statü sağlandığı yönünde açıklamalarla yayınlanmıştır. Kağıt toplayıcılığının bir meslek ve iş kolu olarak kabul edilmesi çok değerli olmakla birlikte genelgeyle birlikte atık kağıt işçilerine herhangi bir sosyal güvence sağlamamaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi “herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik” hakkını tanır. Kağıt atık toplayıcılarına mesleki statü verilmesinin yanında sosyal güvenlik haklarının da sağlanması kritik önem taşımaktadır.
- Belediye tarafından belirlenecek standarttaki eldiven, iş kıyafetleri ve atık toplama araçları ifadesi belirsiz kalmakta, katı atık toplayıcılarının bu malzemelere erişimi garanti altına alınmamaktadır. Bu durum, atık toplayıcılığı ile geçinen bazı kişilerin malzemelere erişemediği için işlerini kaybetmekle karşı karşıya kalmalarına sebep olma riski taşımaktadır.

Belediyenin belirlediği saat aralıklarında ve mevcut sıfır atık sistemine zarar vermeyecek şekilde çalışacak. Belediyenin uygun gördüğü esasların dışında faaliyet göstermeleri durumunda izinleri iptal edilecek.

- Düzenlemede yer alan “...mevcut sıfır atık sistemine zarar vermeyecek şekilde...” ifadesi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 2019'da yürürlüğe koyduğu Sıfır Atık Yönetmeliği'ni işaret etmektedir. Söz konusu Yönetmelik, hammadde ve doğal kaynakların etkin yönetimi ile sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda atık yönetimi süreçlerinde çevre ve insan sağlığının ve tüm kaynakların korunmasını hedefleyen sıfır atık yönetim sisteminin kurulmasına, yaygınlaştırılmasına, geliştirilmesine, izlenmesine, finansmanına, kayıt altına alınarak belgelendirilmesine ilişkin genel ilke ve esasların belirlenmesini hedeflemektedir. Atık geri dönüşümü çevrenin korunması ve iklim değişikliği için kritik öneme sahip olmakla birlikte, hükümetin atıklara yönelik son yıllarda izlediği politikalar incelendiğinde; son yıllarda Türkiye'nin kağıt atık ithalatının her geçen sene arttığı^{1 2}, Sıfır Atık Projesi üzerinden ekonomik kazanç sağlandığı³ görülüyor.

- Sınırları ve çerçevesi belirlenmeyen “...mevcut sıfır atık sistemine zarar vermeyecek şekilde” ve belediyenin uygun gördüğü esasların dışında faaliyet gösterme durumunda izinlerin iptal edileceği ifadeleri halihazırda güvencesiz bir iş alanı olan katı atık toplayıcılığını daha da güvencesiz kılmakta; kişileri, sınırları belli olmayan esaslara göre işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır.
- Görüşülen atık kağıt işçilerinin çoğu sıfır atık sistemiyle birlikte toplayabildikleri atıkların azaldığından bahsediyor:
 - *Bu marketler falan var ya onlar zaten hep belediyeye veriyorlar kağıtları, kartonları, şeyleri. Biz normal çöp kutusundan çıkıyorsa, buluyorsak onları alıyorduk yani. Belediye kendisi topluyor zaten artıkları. Her zaman yeterince ürün çıkmıyor tabii. (Kağıt Toplayıcı A.)*
 - *Ailemizi zaten geçindiremiyoruz, çabalıyoruz. Yeterince ürün çıkmıyor artık geri dönüşüme gidiyor ki zaten. Sadece ben değil yani anladın mı çoğu kişi böyle, Roman camiası olsun hep böyle yani. (Kağıt Toplayıcı M.)*

Zaten Şu anlarda mal... Şöyle yani topladığımız kağıt plastik öyle Őeyler Şu anda yok yani mesela önceki gibi değil. Çok azaldı hem de aşırı azaldı. (Kağıt Toplayıcı Ö.)

Geri dönüşümü mü diyorsun? Zaten onlar girdiği için biz bir Şey toplayamıyoruz ki market önlerinden, mahallelerde çöp çıkarsa çıkar çıkmazsa yapacak bir Őeyimiz yok. (Kağıt Toplayıcı E.)

- **Atıklar, Belediye atık getirme merkezi ve geri kazanılabilir atık aktarma merkezlerine ya da çevre lisanslı atık işleme tesislerine teslim edilebilecek. Belirtilen merkez ya da tesislerde tartım işlemi yapılarak mevcut piyasa koşullarına göre ödemesi gerçekleştirilecek.**

- “Mevcut piyasa koşulları” ifadesi kağıt ve diğer atık ürünleri toplayan kişilerin kazançlarını belirsiz bırakmakta, kişilerin emeklerinin ve geri dönüşüm merkezlerine ulaştırdıkları ürünlerin karşılıklarını alacaklarını garanti altına almamaktadır. Aynı zamanda ödemenin yapılma biçiminin belirlenmemesi yasal olarak kağıt toplayıcılarının ödeme almasının zeminini oluşturmamaktadır.
- Atıkların türlerine göre ayrı ayrı toplanmaları gerekecek.

Atıkların ayrı toplanabilmesi için gerekli ekipmanların sağlanıp sağlanmayacağına dair bir ibare düzenlemede bulunmamaktadır.

<https://www.greenpeace.org/turkey/harekete-gec/turkiye-plastik-coplugu-olmasin/>

<https://iklimgazetesi.com/tum-yonleriyle-turkiyenin-plastik-atik-ithalati/>

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sifir-atik-projesiyle-atiklardan-30-milyar-lira-ekonomik-kazanc-saglandi/2603966>

Talepler:

- **Kağıt toplayıcılar hakkında yapılacak düzenlemelerde nihai hedef kağıt toplayıcılığı ile geçimini sağlayan kişilerin fiziksel güvenliklerinin ve insan haklarının korunduğu çalışma şartlarının sağlandığı ve sosyal güvence sistemine dahil oldukları bir sistem kurmak olmalıdır. Güvenceli çalışma sağlamadan sadece kontrol amaçlı, kişilerin geçim kaynaklarını kaybetmelerine sebep olma riski taşıyan kayıt sistemi uygulamasından vazgeçilmelidir. Kayıtlı çalışma sistemi, kişilerin güvenceli çalışmaya geçişi şartıyla oluşturulmalıdır.**
- **Güvencesiz ve günlük çalışmanın yoksulluğun önlenmemesinin bir sonucu olduğu göz önünde bulundurularak, kağıt toplayıcılığı yapan kişileri kriminalize eden politikalar yerine yoksulluğun önlenmesi ve yoksulluk koşullarında yaşayan kişilerin güçlenmelerine yönelik politikalar üretilmelidir.**

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 18.03.2022 tarihli "Atık Toplayıcıları" konulu genelgesi yeniden düzenlenmelidir.

Düzenlemede;

- Kağıt toplayıcılığı yapmak üzere ruhsat verilecek kişilerin belirlenmesinde ayrımcılığın önlenmesine yönelik maddeler eklenmeli, kişilerin seçiminde herhangi bir sicil kaydı temelli ayrımcılıktan kaçınmak için, yetki emniyet ve jandarmaya verilmemelidir.
- Halihazırda kağıt toplayıcılığı ile geçimini sağlayan kişilerin işlerini kaybetmeleri engellenmesi yönünde önlemler alınmalıdır.
- Kağıt toplamada ilçe kısıtı ortadan kaldırılmalıdır.
- Kağıt toplayıcılarına güvenlik güçlerinin adli yargılamaya olmaksızın ceza uygulamasının önünü açan madde kaldırılmalıdır. Herhangi bir güvenlik gücüne, hukuki bir karar olmadan kazanca el koyma veya gözaltına alma gibi yetkiler verilmemelidir.
- Kağıt toplayıcılarının eldiven, iş kıyafetleri ve atık toplama araçlarına erişimi güvence altına alınmalıdır.

- Kağıt ve katı atık toplanmasına “sıfır atık sistemine zarar vermeyecek şekilde” izin verilmesi söylemi detaylı açıklanmalı, keyfi ve adaletsiz uygulamalara yer vermeyecek şekilde belirlenmelidir.
- Atık işletme tesislerine yönelik katı atık toplayıcılarının emeklerinin karşılıklarını alabilecekleri ve ödemelerin garanti altına alınacağı bir ücret ve ödeme politikası hazırlanmalıdır.